

Sanje o Victorju Frankensteinu

Mary Shelley

leto 2017

režija Haifaa Al-Mansour

država Velika Britanija, ZDA, Luksemburg

dolžina 120'

Mary Shelley se je najbrž prebudila sunkovito. Njena od vina razbolela glava je udarila ob jutro z velikim sunkom, a si je oddahnila. Končno! V sanjah je ujela zgodbo, s katero se lahko pridruži vikend-izzivu, ki ga je predlagal lord Byron – tekmovanju, kdo bo napisal najboljšo grozljivko.

Nekaj časa se je še premetavala po postelji in z enim odprtim očesom skozi okno opazovala Alpe. Bila je v vili Diodati ob Ženevskem jezeru, na poletnih počitnicah pri Lordu Byronu, skupaj z ljubimcem, takrat že poznanim romantičnim pesnikom Percyjem Shelleyjem, in mlajšo polsestro Claire Clairmont. Gledala je spečega moškega, ki ji je obljubljal ljubezen, zaradi katere je zapustila dom v Londonu in postala izobčenka. 21-letnega moškega, ki je zapustil ženo in hčer in jo še ne polnoletno odpeljal na romantično popivanje po kontinentalni Evropi. Trije odpadniki, z novorojenčkom v culi, so že dve leti romali po Italiji, Franciji in Nemčiji, bili so zadolženi in zapiti in vsakemu njihovemu premiku je sledil vonj po svežih truplih. V Angliji 19. stoletja je petnajst odstotkov otrok umrlo pred prvim letom starosti. Shelleyja sta na potovanju pokopala prvega otroka, kmalu po ženevskem poletju pa je umrl tudi njun drugi otrok, in zatem še naslednji. V sosednji sobi sta ležala noseča šestnajstletna Claire in Byron – tudi njun otrok ne bo dolgo živ. Kmalu za otroki bosta umrla tudi oba velika angleška romantična pesnika.

Mary Wollstonecraft Godwin, kasneje Shelley, je imela več mrtvih kot živih družinskih članov. Od njenih štirih otrok je preživel le eden. Njena mama, feministična pisateljica in filozofinja Mary Wollstonecraft, avtorica del *Zagovor pravic žensk* in (ironično) *Vzgoja hčera*, je umrla takoj po porodu, zaradi poporodne mrzlice. Njena starejša polsestra Fanny je potem, ko sta obe sestre pobegnili od doma k romantičnim pesnikom, storila samomor. Na poti k Byronu so protohipiji Mary, Claire in Percy zato obiskali nemški grad Frankenstein, kjer je Johann Conrad Dippel v 15. stoletju eksperimentiral s kadavri v iskanju eliksirja življenja.

Obsedala jih je misel na oživljanje mrtvih. Navduševali so se nad galvanizacijo, postopkom, s katerim je italijanski bioelektričar Luigi Galvani poskušal oživljati mrtvo mišično tkivo.

Na potovanje je Mary Shelley s seboj vzela tekst *Elementi filozofije kemije*, ki ga je napisal njen oče, politični filozof, pisatelj, novinar in prvi sodobni zagovornik anarhizma William Godwin. Ko je šestnajstletna začela nezakonsko razmerje s Shelleyjem, je oče z njo kljub prošnjam in moledovanjem prekinil stike. S Shelleyjem sta veljala za kontroverzen par in se po samomoru njegove žene tudi poročila, a ji je večkrat povedal, da je ljubezen svobodna in odtaval k drugim ženskam.

Ob Ženevskem jezeru so se njena otrplost po pokopu otroka, mrtvega uda njenega telesa, njen občutek krivde zaradi materine smrti in osama po izgonu iz družine razpustili v sanje o znanstveniku Victorju Frankensteinu, ki lahko kot Galvani iz kosov trupel oživi skupaj sešito telo. Ko se je Mary Shelley sunkovito prebudila iz preroških sanj o Frankensteinu, je njena groza nenadoma spremenila kod – postala je žanr.

Zgodovine tisto poletje ni pisala le Mary Shelley. Član ženevskega krožka je bil še Byronov osebni zdravnik John Polidori, ki je za izziv »naj grozljivka« napisal zgodbo z naslovom *Vampir*, na kateri je kasneje irski klasik Bram Stoker osnoval *Drakulo*. Ja, leta 1816 so radikalne okoliščine iz skupine najstniških in postnajstniških piscev iztisnile klasično literaturo. Recimo, da je zgodovinski trenutek razumela tudi narava, ki je poskrbela za tako imenovano »leto brez poletja«, kar je pomenilo, da je dneve in noči deževalo, bilo temno in hladno, in jih poletje ni vabilo iz hiše, njihovo pisanje pa je imelo primerno gotsko spremljavo.

Mary Shelley je po sanjah o Frankensteinu s stavki izginjala v sanjano kreaturo, črke njenega imena so odpadle. Začela je pisati roman, naslovljen *Frankenstein ali Sodobni Prometej*, ki z marsičim sporoča, da gre za njeno znanstvenofantastično avtobiografijo. Protagonistka prvoosebne pripovedi je brezmaterna anonimna pošast z očetom znanstvenikom/stvarnikom/GODwinom, ki svoj humanoidni izrodek sestavi iz mrtvih udov različnih ljudi, ga oživi, nato pa zavrže. Zapuščeni nestvor začne iz ihte pobijati vse Frankensteinu ljube ljudi, ob čimer razvija notranji monolog o etiki in odgovornosti in bere romana osamljenosti, Goethejevo *Trpljenje mladega Wertherja* ter Miltonov *Izgubljeni raj*.

Roman je Mary Shelley v slogu pošasti brez imena tudi izdala anonimno, pred natanko dvesto leti. Knjiga je postala prva zaveza med znanostjo in fikcijo, prvi znanstvenofantastični roman, popikona med literarnimi žanri in literarna predloga več kot 130 filmom – enega od njih je posnel celo Thomas Edison, najbolj slavno pa je pošast zrežiral James Whale. Razgrabili so jo tudi akademiki, za

Mary Shelly, 2017

teorije o Oppenheimerju in atomski bombi, o abolicionizmu, moderni tehnologiji, bioetiki, bioinženiringu in industrijski revoluciji. Učinek Frankenstein je v naravoslovju postal sinonim za dvomljiv napredek v genetiki, in vitro oploditvah in umetni inteligenci.

Manj pa v zgodovini idej odmeva, da pisateljica v romanu demonstrira radikalno različico distopije, ki nastopi, ko ženske ni več mogoče kontrolirati. V nasprotju z deli antiutopičarke Margaret Atwood (*Deklina zgodba*) in »utopika« Francisa Bacona (*Nova Atlantida*) roman Frankenstein opozarja, da nas razmerja moči med spoloma ne razpolavljajo in ne obkrožajo, temveč spreminjajo – v pošasti. Mary Shelley s Frankensteinovo pošastjo vpelje ženski lik, ki ga ni mogoče brzdati s pomočjo znanosti (Baconova ponudba) ali nasilja (strah Atwoodove). Ženska potem, ko jo moški zgodovinsko, družbeno in znanstveno izda, postane pošast, ki uničuje mesta in ljudi, in raste, vedno bolj strašna in neobvladljiva. Postaja grožnja, pred katero trepetata znanstvena metoda, saj prevzema nadzor nad tem, kdo bo živel in kdo umrl, se izmika fetišizaciji, ker je kot pošast postala spolno nerazpoznavna, in uhaja jeziku, ker je anonimna.

Stavek »It's alive« lahko zato beremo kot »ni pasivna«, »ni objekt«. Kot takšno jo interpretira biografski film **Mary Shelley** (2017), ki ga je lani posnela savdska filmarka Haifa Al Mansour, prva režiserka v Savdski Arabiji – državi, v kateri je kino prepovedano. Pri svojem prvencu **Zeleno kolo** (Wadjda, 2012) je vztrajala pri snemanju na savdskih lokacijah, čeprav je morala filmsko ekipo voditi po voki-tokiju, skrita v kombiju. Ustvarila je prvi celovečerni film, v celoti posnet v Savdski Arabiji, v središče pa postavila deklico Vadždo, ki vozi kolo, čeprav je to za punce prepovedano. Junakinja njenega drugega filma Mary Shelley je pisateljica, ki na novo definira žanr, obenem pa vpiše notranje življenje v anonimnost drugega spola in s svojim vstopom v literaturo zamaje zahodno romantično misel. Haifa Al Mansour se je, kot pravi, odločila prispevati k »svetu, v katerem se bo ženska lahko maskulinizirala« – zasedla spolne vloge, ki jo izključujejo, in spodnesla strukturni red prvega in drugega spola.

Mary Shelly, 2017

Film *Mary Shelley*, gracilna kostumska drama, žensko zgodovinsko osamo diagnosticira skozi prikaz družjenja angleških romantičnih pesnikov. Režiserka nedotakljive genije prikaže kot antijunake – zapite, zdolgočasene, črnosrčne sleparje, ki živijo na tuj račun in na zavajanju nežnih punc gradijo kult genija, zahodnega alfamoškega. Znale vzorce žanra odromantizira, razgali kostumsko dramo kot kolaborantko z zgodovino, razpraska oči moškemu pogledu nase in evropsko romantično sliko začini z vonjem po gnilobi, po kateri se vonj zakadi vse do **Zaljubljenega Shakespeara** (Shakespeare in Love, 1998, John Madden) in njegovih kolegov. Ko kamera usmerja pogled v te fante, postavlja isto vprašanje kot Aronofsky v grozljivki **Mati!** (Mother!, 2017): »Kako osamljena je morala biti ženska ob teh genijih?« No, Ana Jelovšek bi verjetno samo utrujeno zavzdihnila.

Pisateljico igra Elle Fanning, a bi delovala bolj prepričljivo biografsko, če bi jo igrala Rose McGowan, reinkarnacija Mary Shelley in njene pošastno razjarjene ženske. Osemnajstletna Mary je tiste noči ob Ženevskem jezeru sanjala pošast, ki jo z elektriko oživlja nori znanstvenik. Rose McGowan je paradigmo obrnila, skozi električne tvite je prikricala v leto 2017 s transparentom: »Nisem jaz pošast, on je pošast, Harvey Weinstein je pošast,« in teologijo Mary Shelley, v kateri je stvarnik (znanstvenik, producent, avtor) za svoje podlosti kaznovan, odpeljala v naslednji ovinek. Zhuang Zi ni vedel, ali je on sam sanjal, da je bil metulj, ali je metulj sanjal, da je bil Zhuang Zi. Mary Shelley je mislila, da je pošast, ki sanja stvarnika, a je bila pravzaprav prihodnost, ki jo je sanjala stvarnica. **E**